

Received/Geliş	:	2026 January/Ocak	Accepted/Kabul	:	2026 February/Şubat	Published/Yayın	:	2026 March/Mart
----------------	---	-------------------	----------------	---	---------------------	-----------------	---	-----------------

Eğitimin İdeolojik Sürekliliği ve Görünmezleşmesi: Neoliberal Küreselleşme Bağlamında Bir Kuramsal Okuma

Sinan Dağ¹

Atıf/Reference: Dağ, S. (2026). Eğitimin İdeolojik Sürekliliği ve Görünmezleşmesi: Neoliberal Küreselleşme Bağlamında Bir Kuramsal Okuma. *Yönetim ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-12.

Özet

Modern ulus-devlet bağlamında eğitim, toplumsal bütünleşmenin, siyasal meşruiyetin ve yurttaşlık bilincinin üretildiği merkezi bir ideolojik alan olarak işlev görmüştür. Neoliberal küreselleşme sürecinde ise eğitim politikaları giderek teknik ve yönetsel rasyonalite, performans, hesap verebilirlik ve insan sermayesi söylemleri çerçevesinde yeniden yapılandırılmaktadır. Bu dönüşüm sıklıkla eğitimin siyasal niteliğinin zayıfladığı ya da ideolojik işlevini yitirdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak çalışma, söz konusu süreci ideolojinin ortadan kalkması olarak değil, ideolojik işleyişin tarihsel süreklilik içinde yeniden örgütlenmesi olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu bağlamda çalışma, ideolojik görünmezleşme kavramı aracılığıyla, eğitimin ideolojik işlevinin açık siyasal söylemlerin yanında, teknik politika araçları, yönetsel rasyonaliteler ve ölçme-değerlendirme mekanizmaları aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini tartışmaktadır. Çalışma, eğitimin neoliberal küreselleşme koşullarında da toplumsal düzenin yeniden üretiminde merkezi bir rol oynamaya devam ettiğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda; küreselleşme, eğitim ve ideoloji literatürüne, ideolojinin teknik ve yönetsel rasyonaliteler içindeki yeniden üretimini görünür kılan kuramsal bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, ideolojik süreklilik, ideolojik görünmezleşme, neoliberal küreselleşme, teknikleşme.

The Ideological Continuity and Invisibility of Education: A Theoretical Reading in the Context of Neoliberal Globalization

Abstract

Within the context of the modern nation-state, education has functioned as a central ideological apparatus through which social integration, political legitimacy, and citizenship are produced and reproduced. In the era of neoliberal globalization, however, educational policies are increasingly reconfigured around technical and managerial rationalities, performance, accountability, and human capital discourses. This transformation is often interpreted as a weakening of education's political character or as a decline in its ideological function. By contrast, this study conceptualizes this process not as the disappearance of ideology, but as a historically continuous reorganization of its mode of operation. In this regard, the notion of ideological invisibility is employed to examine how the ideological function of education is reproduced not only through explicit political discourses, but also through technical policy instruments, managerial rationalities, and assessment regimes. The study argues that, under neoliberal globalization, education continues to play a central role in the reproduction of social order, while simultaneously rendering its ideological function less visible. In doing so, it offers a theoretical contribution to the literature on globalization, education, and ideology by foregrounding the rearticulation of ideology within technical and managerial forms of governance.

Keywords: Education, ideological continuity, ideological invisibility, neoliberal globalization, technification.

¹ Dr.; Millî Eğitim Bakanlığı, <https://orcid.org/0000-0002-6687-5219> ; sinandag66@hotmail.com;

1. Giriş

Eğitim, modern toplumsal yapıların kuruluşundan itibaren pedagojik bir etkinlik alanı olmakla birlikte toplumsal bütünleşmenin, siyasal ve ekonomik düzenin yeniden üretildiği temel kurumsal alanlardan biri olarak ele alınmıştır. Durkheim'in (1977) eğitimi toplumsal dayanışmanın sürekliliğini sağlayan bir mekanizma olarak kavramsallaştırması, birey ile toplum arasındaki bağın eğitim yoluyla kurulduğunu ortaya koyarken; bu yaklaşım, eğitimin bireysel gelişimin ötesinde toplumsal düzenin sürekliliği açısından taşıdığı merkezi işlevi vurgulamaktadır. Modern ulus-devletin ortaya çıkışıyla birlikte bu işlev daha belirgin bir ideolojik nitelik kazanmış; eğitim, ulusal kimliğin, yurttaşlık bilincinin, ekonomik rasyonalitenin ve siyasal aidiyetin inşasında kurucu bir araç haline gelmiştir (Gellner, 1999; Hobsbawm, 1992; Smith, 2002).

Bu tarihsel bağlamda eğitim, uluslaşmanın kendiliğinden bir sonucu olmanın ötesinde, bilinçli siyasal tercihler doğrultusunda yapılandırılan kurumsal bir düzenek olarak işlev görmüştür. Althusser'in (2003) eğitimi devletin ideolojik aygıtlarının en etkililerinden biri olarak tanımlaması, ideolojinin açık siyasal söylemler aracılığıyla yanı sıra, gündelik pratikler ve kurumsal düzenlemeler yoluyla da yeniden üretildiğini göstermektedir. Apple'ın (2004) müfredat ve değerlendirme pratiklerine ilişkin çözümlemeleri ise, eğitimin ideolojik işleyişinin söylemsel olduğu kadar pratik ve yönetsel boyutlara da sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Küreselleşme anlatıları sıklıkla sermayenin ulus-devleti aşarak serbestleştiği yönünde bir izlenim üretse de kapitalizmin tarihsel işleyişi bu varsayımı bütünüyle doğrulamamaktadır. Wood'un (1999) vurguladığı üzere sermaye hâlâ ulusal olarak örgütlüdür ve ulusal devletlere bağımlıdır. Ulus-devletler ise küresel rekabet koşulları içinde yeniden konumlanmaktadır (Holloway, 1994). Bu bağlamda neoliberal küreselleşme, devletin eğitim alanındaki rolünü ortadan kaldırmamakta, bu rolü piyasa mantığı ve yönetsel rasyonalite ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırmaktadır. Eğitim büyük ölçüde devlet eliyle sunulmaya devam ederken, ideolojik işleyiş daha teknik, yönetsel ve ölçülebilirlik temelli araçlar aracılığıyla yeniden kurulmaktadır (Ball, 2012; Rizvi ve Lingard, 2010).

Mevcut literatürde küreselleşme ve eğitim ilişkisi ağırlıklı olarak politika transferi süreçleri, ulus-aşırı yönetim mekanizmaları ve ölçme-değerlendirme sistemleri üzerinden ele alınmaktadır (Dağ, 2010; Sellar ve Lingard, 2014; Verger vd., 2012). Bu çalışmalar, küresel aktörlerin ulusal eğitim politikaları üzerindeki etkilerini görünür kılmakla birlikte, eğitimin ideolojik işlevinin tarihsel sürekliliği ve bu işlevin neoliberal dönemde nasıl dönüştüğü sorusunu çoğu zaman ikincil bir mesele olarak ele almaktadır. Eğitim, bu yaklaşımlarda sıklıkla teknik bir politika alanı olarak incelenmekte; ideolojik içeriğin geri çekildiği ya da etkisini yitirdiği varsayılmaktadır. Oysa kapitalist toplumsal ilişkilerin tarihsel özgüllüğüne odaklanan yaklaşımlar, ideolojinin modern ve küresel dönemlerde neden süreklilik gösterdiğini anlamak açısından daha elverişli bir çerçeve sunmaktadır. Wood'un (1996, 1999, 2003) kapitalizmin siyasal biçimleri üzerine geliştirdiği çözümlemeler ile Akbulut'un (2007, 2013, 2014) uluslaşmayı piyasanın bütünleşik işleyişi bağlamında ele alan çalışmaları, ideolojinin yeni rasyonaliteler etrafında yeniden örgütlenerek varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, bu çalışma söz konusu yaklaşımları doğrudan yeniden üretmek yerine, eğitimi bu tarihsel dönüşüm içinde özgül bir ideolojik alan olarak ele almayı amaçlamaktadır.

Neoliberal küreselleşme koşullarında eğitimin teknik bir yönetim alanı olarak sunulması, ideolojinin eğitim alanından çekildiği yönünde yorumlara zemin hazırlamıştır. Ancak Brown'ın (2015) neoliberal aklın siyasal olanı nasıl teknikleştirdiğine ilişkin analizleri, bu görünmezleşmenin ideolojinin ortadan kalkması anlamına gelmediğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde Olssen ve Peters (2005), insan sermayesi söyleminin yükselişiyle birlikte eğitimin kamusal ve siyasal özneler olan bireyleri piyasa aktörleri olarak yapılandırıldığını ileri sürmektedir.

Çalışma, eğitimin ideolojik işlevini modern ulus-devlet bağlamındaki tarihsel konumundan hareketle ele almakta ve neoliberal küreselleşme sürecinde bu işlevin nasıl dönüştüğünü kuramsal bir çerçevede tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma, eğitimin ideolojik işlevinin ortadan kalktığı yönündeki yaygın varsayımlara karşı, bu işlevin tarihsel süreklilik içinde biçim değiştirerek ulus merkezli bir ideolojik aygıttan, piyasa, yönetim ve performans odaklı daha teknik ve görünmez bir ideolojik düzene doğru evrildiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel argümanlarından ideolojik görünmezlik kavramı, ideolojinin eğitim alanından çekilmesini kavramsallaştırmamakta; siyasal içeriğin teknik, yönetsel ve ölçülebilirlik temelli araçlar aracılığıyla yeniden yapılandırılmasını ifade etmektedir. Eğitim, bu süreçte ideolojiden arındırılmış bir politika alanına dönüşmemekte; aksine ideolojik işlevini daha dolaylı ve fark edilmesi güç biçimler altında sürdürmektedir. Bu yönüyle, küresel dönemde eğitimin teknikleşmesi, bireyselleşmesi ve uluslararasılaşması süreçleri, ideolojik görünmezlik kavramı etrafında birlikte ele alınarak literatürdeki önemli bir boşluğun doldurulması

hedeflemektedir. Eğitim politikalarının küresel düzeyde benzeşmesini politika transferi, yönetim ve ölçme mekanizmaları üzerine indirgemeden, toplumsal düzenin yeniden üretimi bağlamında ideolojik bir dönüşüm olarak tartışmak, bu çalışmanın alana özgün katkısını oluşturmaktadır.

Çalışma, eğitimin neoliberal dönüşümünü betimsel bir literatür taramasının ötesinde, eleştirel bir kavramsal analiz yöntemiyle ele almaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi; Althusser'in ideolojik aygıtlar çözümlemesi ile Wood ve Akbulut'un kapitalist devletin siyasal homojenleşme süreçlerine ilişkin yaklaşımlarının sentezlenmesine dayanmaktadır. Bu metodolojik tercihle; eğitim politikalarındaki teknikleşme, performans denetimi ve dijitalleşme süreçleri, toplumsal düzenin yeniden üretimi için geliştirilen yeni bir ideolojik rasyonalitenin yansımaları olarak çözümlenmektedir. Böylece makale, soyut bir ideoloji tartışmasını, eğitim sisteminin güncel araçları (ölçme-değerlendirme, algoritmik yönetim vb.) üzerinden somutlaştıran bir kuramsal okuma sunmaktadır

1.1. İdeolojik Görünmezlik ve Eğitim

İdeoloji, çalışmada indirgemeci yaklaşım çerçevesinde belirli bir düşünceler bütünü ya da tutarlı bir doktrin olarak tanımlanmamakta; toplumsal, siyasal ve ekonomik düzenin sürekliliğini mümkün kılan, tarihsel olarak kurumsallaşmış pratikler bütünü olarak ele alınmaktadır (Dağ, 2010). İdeolojinin modern biçimi, uluslaşma süreciyle yakından ilişkili olarak ortaya çıkmış ve geniş kitleleri uzun vadeli siyasal hedefler doğrultusunda harekete geçirmeyi amaçlayan programlar çerçevesinde şekillenmiştir (Wallerstein, 2003). Bu kavramsallaştırma, ideolojiyi soyut bir bilinç alanı olarak konumlandırmanın yanı sıra egemenliğin kurulması ve sürdürülmesiyle ilişkili tarihsel ve kurumsal bir pratik olarak düşünülmesine de imkân tanımaktadır.

Bu tarihsel çerçeve, ideolojinin söylemsel düzeyin yanında, gündelik pratikler ve kurumsal düzenekler aracılığıyla işlediğini vurgulayan yaklaşımlarla birlikte ele alındığında daha anlamlı hale gelmektedir. Eğitim yoluyla yeniden üretilen ideolojik düzen, çoğu zaman açık siyasal, toplumsal ve ekonomik yönlendirmeler aracılığının ötesinde gündelik pedagojik pratikler, müfredat yapıları, ölçme değerlendirme sistemleri ve doğal kabul edilen anlatılar üzerinden kurulmaktadır. Tröhler'in (2020) işaret ettiği gibi, ideolojinin en etkili biçimi, tam da bu doğallaşma sürecinde görünmez hale gelmektedir. Bu görünmezlik, ideolojinin daha dolaylı ve sorgulanması güç biçimler altında devamlılığını sürmesine karşılık gelmektedir. Althusser'in (2003) ideolojiye ilişkin çözümlemesi, bu dönüşümün bireylerin eğitim pratikleri içindeki konumlanışları üzerinden okunmasını mümkün kılmaktadır.

Althusserci perspektif, ideolojinin bireyleri belirli toplumsal ilişkiler içinde kuran bir işleyiş olarak ele alınmasına imkân tanımaktadır (Althusser, 2003). Bu yaklaşım, ideolojinin eğitim gibi kurumsal alanlarda artık açık siyasal hedefler ya da normatif söylemler üzerinden kurulmadığını, pedagojik açıdan makul, teknik olarak gerekli ve kaçınılmaz gibi sunulan gündelik uygulamalar aracılığıyla yeniden üretildiğini göstermektedir. Örneğin öğrencilerin sürekli testlerle değerlendirilmesi, başarıyı bireysel performans göstergelerine indirgerken; bu düzenlemenin ideolojik bir tercihten öte ölçme kalitesi meselesi olarak sunulması, ideolojik işleyişin teknik uygulamalar içinde görünmezleşmesine yol açmaktadır. Laursen'in (2006) pedagojik düzenlemelerin makul, işlevsel ve kaçınılmaz olarak sunulmasının ideolojik gücün görünmez ama kalıcı biçimlerde işlemesine olanak tanıdığı yönündeki tespiti, bu süreci pedagojik düzeyde somutlaştırmaktadır.

İdeolojik görünmezliğin mevcut biçimi, pedagojik düzenlemelerle sınırlı kalmamaktadır. Olgu, siyasal ve yönetsel düzeylerde de benzer bir işleyiş göstermekte, ulusun homojenleşmesinde somutlaşmaktadır. Akbulut'un (2014) uluslaşmayı mekânın siyasal olarak homojenleştirilmesi süreci olarak kavramsallaştırması, homojenliği kültürel ya da etnik bir özdeşliğe indirgememekte, olgunun kişilik-dışı ve soyut ilişki biçimlerine dayandığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede siyasal homojenleşme, açık ideolojik dayatmalar aracılığıyla gerçekleşmemekte; ölçülebilirlik, standartlaşma ve yönetsel rasyonalite üzerinden işleyen dolaylı düzenleme biçimleriyle kurulmaktadır. Eğitim alanında teknikleşme, performans göstergeleri ve karşılaştırılabilir standartlar yoluyla kurulan düzen, pedagojik uygulamalarla siyasal yönetim arasındaki bu sürekliliği görünür kılmaktadır. Dolayısıyla ideolojik görünmezlik, okul ve sınıf içi pratikleri aşarak, eğitim politikalarının ulus-üstü çerçeveler içinde hizalanmasında da işleyen yapısal bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır.

Akbulut'un (2013) daha önce tartışılan siyasal ve yönetsel homojenleşme kavramsallaştırması, eğitim alanında teknik ve yönetsel araçlar aracılığıyla yeniden örgütlenmektedir. Eğitim politikaları giderek kalite, performans, etkililik ve hesap verebilirlik gibi kavramlar etrafında gerekçelendirilmektedir (Ball, 2012; Rizvi ve Lingard, 2010). Bu kavramlar, eğitimin normatif ve siyasal boyutunu ortadan kaldırmamakla birlikte ideolojik tercihlerin teknik zorunluluklar ve yönetsel gereklilikler olarak sunulmasına imkân tanımaktadır. Bu ise ideolojik işleyiş biçiminin yeniden konumlanmasına vurgu yapmaktadır.

Bu teknik ve yönetsel yeniden örgütlenme, eğitim alanında en somut biçimini ölçme-değerlendirme uygulamaları ve performans göstergeleri üzerinden bulmaktadır. Eğitimde başarı, giderek daha fazla sayısal çıktılar ve standartlar aracılığıyla tanımlanmakta; pedagojik ve toplumsal hedefler ölçülebilirlik kriterlerine indirgenmektedir. Yeni süreç, eğitimin ne tür bir toplumsal düzeni yeniden ürettiği sorusunun yerini, hangi çıktının daha etkili olduğu sorusuna bırakmasına yol açmaktadır. Apple'ın (2004) müfredat ve değerlendirme pratiklerine ilişkin çözümlemeleri, bu teknikleşmenin ideolojik boyutunu görünür kılmaktadır.

Ölçme ve performans temelli bu düzenleme biçimi, ideolojik işleyişin bireyselleşmesini de beraberinde getirmektedir. Neoliberal eğitim söylemi, başarı ve başarısızlığı giderek bireysel sorumluluk alanına taşımaktadır. Toplumsal ve yapısal eşitsizlikler bireysel yeterlilik farkları olarak yeniden çerçevelenmektedir. Olssen ve Peters'in (2005) insan sermayesi yaklaşımına ilişkin analizleri, eğitimin bireylerin piyasa koşullarında kendini sürekli optimize etmesi beklenen piyasa aktörleri olarak konumlandığını göstermektedir. Bu bağlamda ideoloji, toplumsal hedeflerden çok bireysel öz-yönetim ve performans söylemleri aracılığıyla işlemektedir.

İdeolojik görünmezlik kavramı, eğitimin küresel dönemde ideolojiden arındığı yönündeki yorumlara karşı, ideolojik işleyişin tarihsel sürekliliğini kavramsallaştırmaya imkân tanımaktadır. Bu bağlamda ideolojik görünmezlik, ideolojinin siyasal içeriğin pedagojik açıdan makul, teknik olarak gerekli ve yönetsel olarak kaçınılmaz görünen uygulamalar içine yerleşmesini ifade etmektedir. Bu çerçevede eğitim, küresel dönemde de toplumsal düzenin yeniden üretiminde merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir.

İdeolojik görünmezlik, neoliberal küreselleşme koşullarında özellikle eğitimin teknik ve yönetsel bir alan olarak yeniden yapılandırılmasıyla birlikte daha belirgin hale gelmektedir. Teknolojik rasyonalite, bu olgunun temel taşıyıcılarından biri olarak öne çıkmaktadır.

1.2. Teknolojik Rasyonalite ve Eğitimin Teknikleşmesi

Eğitim alanında teknolojik gelişmelerin etkisi çoğu zaman pedagojik yenilikler, çevrim içi erişim olanaklarının artması ve öğrenmenin bireyselleşmesi çerçevesinde ele alınmaktadır (Holmes vd., 2019; Luckin vd., 2016; Panda, 2024). Bu yaklaşım, teknolojiyi büyük ölçüde nötr bir araç olarak konumlandırmakta ve eğitimdeki dönüşümü teknik ilerlemenin doğal bir sonucu gibi sunmaktadır. Oysa bu süreci, Nick Srnicek'in (2017) platform kapitalizmi olarak adlandırdığı yeni bir üretim ve denetim biçiminin yansıması olarak okumak mümkündür. Srnicek'e göre platformlar, veriyi hammadde olarak çıkaran, bu veriyi ekonomik ve yönetsel bir rasyonaliteye dönüştüren ve kullanıcıları kendi ekosistemine hapseden altyapılardır. Bu bağlamda eğitim platformları ve yapay zekâ destekli algoritmik değerlendirme sistemleri, eğitimi giderek ölçülebilir çıktılar ve performans göstergeleri üzerinden tanımlarken, aslında veriyi ideolojik bir yönetim aracı haline getirmektedir. Srnicek'in (2017) vurguladığı ağ etkileri aracılığıyla bu sistemler, alternatif pedagojik arayışları dışlayarak kendilerini tek seçenek ve teknik zorunluluk olarak meşrulaştırmaktadır. Sonuç olarak, pedagojik kararların veri analizi ve teknik raporlar aracılığıyla gerekçelendirilmesi, eğitim alanındaki siyasal tercihlerin platform rasyonalitesi içinde görünmezleşmesine yol açmaktadır.

Neoliberal küreselleşme bağlamında teknolojik rasyonalite, eğitimin ideolojik işlevini ortadan kaldıran bir unsur değildir. Teknoloji eğitimin ideolojik işlevini daha dolaylı ve görünmez biçimler altında işlemesini mümkün kılan bir zemin sunmaktadır. Dijital platformlar, veri temelli karar alma süreçleri ve yapay zekâ destekli algoritmik değerlendirme sistemleri, eğitimi giderek ölçülebilir çıktılar, performans göstergeleri ve karşılaştırılabilir standartlar üzerinden tanımlamaktadır (Panda, 2024). Antunes'e (2006) göre mevcut olgu, eğitimin normatif ve siyasal boyutunun geri çekildiği izlenimini yaratmakta; ancak gerçekte ideolojik tercihlerin teknik bir yönetim dili içinde yeniden örgütlenmesi anlamına gelmektedir.

Ball'ın (2012) küresel eğitim politikalarına ilişkin çözümlemeleri, teknolojinin eğitim süreçlerinde yeni bir politika dili ürettiğini göstermektedir. Teknolojik rasyonalite, performans yönetimi ve hesap verebilirlik söylemleriyle birleşerek, eğitimi yönetsel bir etkinlik olarak yeniden tanımlamaktadır. Pedagojik kararların giderek daha fazla veri analizi, izleme sistemleri ve teknik raporlar aracılığıyla gerekçelendirilmesi (Holmes vd., 2019), eğitim alanındaki siyasal tercihlerin dolaylı ve teknik biçimler altında kurulmasına yol açmaktadır (Rizvi ve Lingard, 2010). Dolayısıyla teknikleşme, eğitimin kamusal, eleştirel ve kolektif boyutların ötesinde ölçülebilir yeterlilikler ve bireysel performans etrafında tanımlanan bir normatif çerçeveyi varsaymaktadır.

Teknikleşme mantığı, ulusal eğitim politikalarının ulus-üstü çerçeveler içinde değerlendirilmesiyle birlikte daha belirgin hale gelmektedir. Eğitim politikaları ulusal olarak belirleniyor gibi görünmekte; ancak bu politikalar ulus-üstü düzeyde üretilen karşılaştırma ölçütleri ve referans çerçeveleri içinde şekillenmektedir (Antunes, 2006). Sürecin en görünür araçlarından biri, OECD tarafından yayımlanan Education at a Glance raporlarıdır. Söz konusu raporlar, eğitim sistemlerini öğrenci başarısı, öğretmen verimliliği, eğitim harcamaları ve öğrenme

çıktıları gibi göstergeler üzerinden karşılaştırarak, eğitimi tarihsel, toplumsal ve siyasal bağlamından büyük ölçüde soyutlanmış teknik bir yönetim alanı olarak sunmaktadır. Benzer biçimde, PISA ve TIMSS gibi uluslararası değerlendirme programları, öğrenci başarısını standartlaştırılmış ölçütler aracılığıyla görünür kılmakta ve ülkeleri karşılaştırılabilir performans sıralamaları içinde konumlandırmaktadır. Sahlberg (2021) bu süreci, standardizasyon ve hesap verebilirlik odaklı 'Küresel Eğitim Reformu Hareketi'nin (GERM) bir sonucu olarak nitelendirerek, teknikleşmenin pedagojik özerkliği nasıl daralttığına dikkat çekmektedir. Bu sınavlar aracılığıyla ölçme ve karşılaştırma, pedagojik tercihlerin ya da toplumsal hedeflerin konusu olmaktan çıkarak yönetsel ve teknik bir zorunluluk olarak rasyonelleştirilmektedir. Böylece ülkeler arası benzeşme, siyasal ve toplumsal tartışmalar düzleminde yapılmamakta, nesnel veri kullanımı ve performans göstergeleri söylemi aracılığıyla meşrulaştırılmakta, eğitimin ideolojik işleyişi ölçülebilirlik ve karşılaştırılabilirlik çerçevesinde daha görünmez biçimler altında yeniden üretilmektedir.

Ölçme ve karşılaştırma temelli düzenleme biçimleri, sistemler içinde karar alan özne konumlarını da dönüştürmektedir. Teknolojik rasyonalite, ideolojik sorumluluğun belirli bir özneye atfedilmesini zorlaştırmaktadır. Karar alma süreçlerinin yapay zekâ destekli algoritmalar, dijital platformlar ve uzmanlık söylemleri aracılığıyla yürütülmesi, ideolojik tercihler ile teknik zorunluluklar arasındaki sınırı bulanıklaştırmaktadır. Bu bağlamda ideoloji öznesizleşme ve teknikleşme biçimleri altında yeniden örgütlenmektedir. Teknolojinin tarafsızlık iddiası bu süreci meşrulaştıran temel unsurlardan biri haline gelmektedir.

Öğretme ve öğrenme süreçlerinin dijital göstergeler üzerinden izlenmesi, öğretmen performansının ölçülmesi ve öğrenci başarısının standartlaştırılmış verilerle değerlendirilmesi, pedagojik ilişkilerin giderek yönetsel ilişkilere dönüşmesine zemin hazırlamaktadır (Dağ, 2025). Apple'ın (2004) müfredat ve değerlendirme pratiklerine ilişkin eleştirileri, bu teknikleşmenin pedagojik süreçleri depolitize ederken toplumsal eşitsizlikleri de görünmez kılma potansiyeline dikkat çekmektedir. Bu çerçevede teknoloji, dönüştürdüğü öğrenme süreçleri aracılığıyla eğitimin ideolojik işleyişini yeniden düzenleyen yapısal bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitimin teknikleşmesiyle birlikte kurumsal ve yönetsel düzeyde kurulan rasyonalite olgusu, eğitim yoluyla kurulan özne biçimlerini de dönüştürdüğü görülmektedir. Bireyselleşme, performans ve öz-yönetim söylemleri bu düzlemde dönüşümün özne düzeyindeki tamamlayıcı boyutları olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3. Bireyselleşme, Performans ve Öz-Yönetim

Eğitimin bireyselleşmesi, neoliberal küreselleşme bağlamında sıklıkla pedagojik esneklik, öğrenen özerkliği ve kişiselleştirilmiş öğrenme olanakları çerçevesinde ele alınmaktadır. Öğrenme süreçlerinin zamansal ve mekânsal sınırlarından büyük ölçüde bağımsızlaşması, eğitimin giderek daha fazla dijital platformlar ve çevrim içi ortamlar aracılığıyla yürütülmesine yol açmaktadır (Dağ, 2025; Holmes vd., 2019). Yaşanan dönüşüm, eğitim ilişkilerinin yüz yüze kurumsal bağlamlardan uzaklaşarak öğrenme yönetim sistemleri, çevrim içi kurslar ve algoritmik geri bildirim mekanizmaları üzerinden yeniden örgütlenmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda eğitim, bireyselleşmiş bir deneyim oluşturma yanında aracılı, platform-temelli ve sürekli izlemeye dayalı bir pratikler bütünü haline gelmektedir (Ball, 2012).

Bireyselleşme, esneklik ve sürekli izleme pratiklerinin eğitim alanında yaygın biçimde kabul görmesi, bu uygulamaların ideolojik tercihlerle birlikte pedagojik olarak gerekli ve verimli düzenlemeler şeklinde algılanmasıyla yakından ilişkilidir (Laursen, 2006). Dijital öğrenme ortamlarında ilerleme göstergeleri, başarı rozetleri ve sertifikalar, pedagojik değerlendirmenin ötesinde, öğrenenin kendisiyle kurduğu ilişkinin temel referans noktaları haline gelmektedir. Bu göstergeler aracılığıyla öğrenme, kolektif bir pedagojik süreçten çok, bireyin kendi gelişimini izlediği ve yönettiği bir faaliyet olarak yapılandırılmaktadır.

Dijitalleşme süreci, eğitsel ilişkilerin niteliğinde de belirgin bir dönüşüme işaret etmektedir. Okul, sınıf ve kampüs gibi mekânlarda kurulan ikincil ilişkilerin yerini, giderek daha fazla üçüncül ilişkiler almaktadır. Bu ilişkiler, süreklilikten, ortak deneyimden ve pedagojik rehberlikten daha fazla geçici etkileşimlere, bireysel ilerleme ölçütlerine ve performans geri bildirimlerine dayanmaktadır. Öğrenme, bu çerçevede, toplumsal bir etkileşim alanı olmaktan uzaklaşarak, bireyin kendi performansını yönettiği bir süreç olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Bireyselleşme bu bağlamda, eğitimin ideolojik işleyişinde önemli bir yeniden yapılanmaya karşılık gelmektedir. Althusser'in (2003) çözümlemeleri bağlamında değerlendirildiğinde dijital eğitim ortamları öznenin dışsal normlar aracılığıyla yanında bireysel performans verileri üzerinden de kurulmasına imkân tanımaktadır. Öğrenci, pedagojik bir topluluğun üyesi olmakla birlikte bireysel öğrenme sürecinin yöneticisi olarak konumlanmakta; ilerleme, başarı ve yeterlilik bireysel ölçütler üzerinden tanımlanmaktadır. Bu durum, eğitimin

ideolojik yöneliminin öz-yönetim, yetkinlik ve sürekli kendini geliştirme söylemi içinde yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır.

Performans ve öz-yönetim ekseninde kurulan bu bireyselleşme, eğitimi giderek daha fazla insan sermayesi mantığıyla ilişkilendirmektedir. Olssen ve Peters'in (2005) vurguladığı üzere, eğitim bu bağlamda bireyleri kamusal ve siyasal öznelere olmanın yanı sıra kendi beceri setlerini sürekli güncellemesi beklenen piyasa aktörleri olarak yapılandırmaktadır. Dijital öğrenme ortamlarının sunduğu esneklik ve kişiselleştirme olanakları, bu özne biçimini destekleyen teknik bir altyapı işlevi görmektedir. Eğitimin toplumsal ve siyasal boyutları bireysel performans anlatıları içinde giderek daha az görünür hale gelmektedir.

Eğitimin bireyselleşmesi ve dijitalleşmesiyle birlikte ortaya çıkan bu öz-yönetim mantığı, bireysel düzlemle kalmamakta, kamusal alanın yeniden örgütlenme biçimleri üzerinden de desteklenmektedir. Son yıllarda eğitim alanında öne çıkan yeni kamusal anlayışı, kamusal sorumluluğun devlet merkezli bir yapıdan proje temelli, ağ-yapılı ve çok aktörlü düzenlemeler aracılığıyla yürütülmesini içermektedir. Bu bağlamda kamusal olan, siyasal taleplerin müzakere edildiği bir alan olmaktan çok, katılım, uyum ve kapasite geliştirme söylemleri etrafında şekillenen bir yönetim alanı olarak yeniden tanımlanmaktadır. Eğitim, beceri geliştirme ve istihdam odaklı projeler aracılığıyla sivil toplumun önemli bir ara yüz işlevi üstlendiği bu yapı içinde, bireylerin piyasa koşullarına uyumunu destekleyen bir kamusal faaliyet olarak konumlanmaktadır. Bu süreçte toplumsal eşitsizlikler giderek daha fazla dezavantaj kavramı üzerinden ifade edilmekte; eşitlik ve sosyal adalet, yapısal ve siyasal sorunlar olmanın dışına çıkarak hedef gruplara yönelik teknik müdahaleler ve performans göstergeleri aracılığıyla ele alınmaktadır (Bell ve Stevenson, 2006). Böylece eşitsizlikler, bireylerin eksik becerileri, uyum sorunları ya da risk profilleri üzerinden yönetilmesi gereken durumlar olarak yeniden çerçevelenmektedir.

Bu yeni kamusal biçimi, bireyselleşme ve öz-yönetim mantığını kamusal düzeye taşıyarak, eğitimin ideolojik işleyişini daha az görünür kılmaktadır. Kamusal sorumluluk, eşitsizliklerin kolektif ve yapısal nedenleri üzerinden, bireylerin kendi becerilerini geliştirmeleri ve dezavantajlı konumlarını aşmaları beklentisi üzerinden kurulmaktadır. Eğitim yoluyla toplumsal bütünleşme fikri, bu çerçevede hak temelli bir eşitlik anlayışından performans, uyum ve istihdam edilebilirlik odaklı anlatılar içinde yeniden üretilmektedir. Bu çerçeve, küresel yurttaşlık eğitimi söyleminde de karşılık bulmaktadır. Güncel politika metinleri ve pedagojik uygulamalarda küresel yurttaşlık, sıklıkla eleştirel ve siyasal bir yurttaşlık anlayışından, evrensel ahlaki değerler, bireysel sorumluluk ve uyum vurgusu etrafında yapılandırılmaktadır (Franch, 2020). Bu anlamda, siyasal çatışmaların ve eşitsizliklerin ahlaki bir dile tercüme edilmesine ve bireysel tutumlar üzerinden ele alınmasına yol açılmaktadır.

Bireyselleşme ve öz-yönetim mantığı, ulus-üstü düzeyde yaygınlaşan akreditasyon ve standardizasyon mekanizmaları aracılığıyla kurumsal bir süreklilik kazanmaktadır. Ulus-devlet, bu süreçte ulus-üstü gündemleri uygulayan bir aracıya dönüşmekte; küresel düzeyde şekillenen politika söylemleri, ulusal düzeyde stratejik yönelimler aracılığıyla kurumsal hedeflere ve pedagojik uygulamalara tercüme edilmektedir (Antunes, 2006; Bell ve Stevenson, 2006). Bu akreditasyon ve standardizasyon mantığı, çoğu zaman yükseköğretim ve mesleki eğitimle ilişkilendirilse de temel eğitim düzeyinde de yeterlilik temelli müfredatlar, öğrenme çıktıları ve ölçme-değerlendirme standartları aracılığıyla benzer bir yönetim rasyonelitesini kurmaktadır. Böylece kamusal ve zorunlu eğitim alanı, pedagojik ve siyasal tartışmaların konusu olmaktan çok, teknik uygunluk ve kalite güvencesi kriterleri çerçevesinde tanımlanmaktadır. Süreçte siyasal tercihler, standartlara uyum ve kalite söylemi içinde doğal ve kaçınılmaz gereklilikler olarak sunulmakta, öz-yönetim, kurumsal ve ulus-üstü bir norm haline gelmektedir.

Bu bölümde tartışılan bireyselleşme, performans ve öz-yönetim pratikleri, eğitimin neoliberal küreselleşme koşullarında pedagojik düzeyde tartışılmakla birlikte kamusal ve yönetsel düzeylerde de yeniden yapılandırıldığını göstermektedir. Öğrenme süreçlerinin bireysel sorumluluk, sürekli izleme ve performans göstergeleri etrafında örgütlenmesi, ideolojik yönelimin teknik uygunluk ve yönetim dili içinde kurulmasına olanak tanımaktadır. Bu ise eğitimin ideolojik işlevinin ortadan kalkmadığına; daha dolaylı, öznesizleşmiş ve görünmez biçimler altında yeniden üretildiğine işaret etmektedir.

1.4. Uluslararasılaşma ve Küresel Eğitim Kültürü

Eğitimin neoliberal küreselleşme sürecinde geçirdiği dönüşüm, ulusal sınırlar içinde ele alınabilecek bir olgu olmaktan çıkmış; ulus-aşırı aktörler, söylemler ve normlar aracılığıyla yeniden şekillenmiştir. Eğitim politikalarının uluslararasılaşması, çoğu çalışmada politika transferi, karşılaştırmalı değerlendirme sistemleri ve küresel yönetim mekanizmaları üzerinden tartışılmakta olup bu süreç, eğitimin giderek ortak hedefler ve standartlar etrafında benzeştiğine işaret etmektedir (Sellar ve Lingard, 2014; Verger vd., 2012). Benzeşme, eğitimin ideolojik içeriğinin ortadan kalkmadığına, daha geniş bir ölçekte dolaşıma girdiğine işaret etmektedir.

Bu özne kurucu işleyiş, neoliberal bağlamda bireysel performans verileri ve teknik izleme mekanizmaları aracılığıyla yeniden yapılandırılmaktadır. Eğitim alanında ideolojik yönelim, bu bağlamda açık siyasal söylemlerin ötesinde yaşam becerileri, 21. yüzyıl becerileri, öğrenme çıktıları ve bireysel gelişim dili aracılığıyla kurulmaktadır. Bu durum, ideolojinin en etkili olduğu noktada bir başka boyutta görünmezleşmesine vurgu yapmaktadır. Oluşturulan küresel eğitim kültürü, politika ve ölçme sistemlerine ek olarak rekabet, hareketlilik ve kişisel yatırım anlatıları aracılığıyla tüketim kültürüyle de eklenmektedir. Bu ideolojik işleyiş, siyasal alanın küresel ölçekte yeniden örgütlenme biçimleriyle birlikte ele alındığında daha açık hale gelmektedir.

Küreselleşme süreci sıklıkla siyasal alanın parçalanması ya da devletlerin işlev kaybı olarak yorumlansa da kapitalizmin tarihsel işleyişi bu yorumu bütünüyle doğrulamamaktadır (Holloway, 1994). Bu süreç, daha önce tartışıldığı üzere, siyasal alanın ölçülebilirlik ve standartlaşma üzerinden yeniden düzenlenmesine dayanan bir homojenleşme mantığıyla uyumludur. Eğitim politikalarının ulus-üstü düzeyde benzeşmesi, bu homojenleşmenin pedagojik alandaki yansımalarından biri olarak okunabilir. Bu çerçevede küresel dönemde devletin eğitim alanındaki varlığı bir çelişki olmamakta, kapitalist rasyonaliteyle uyumlu bir kurumsal düzenleme olarak ortaya çıkmaktadır.

Akbulut'un (2013, 2014) analizi derinleştirildiğinde kapitalist küreselleşme süreci, ulus-devletin aşılması düzleminde ilerlemediği, mekânın siyasal olarak homojenleştirilmesi yoluyla ulusal biçimlerin yeniden yapılandırılmasıyla ilerlediği görülmektedir. Yeni yapılanma eğitimde teknikleşme ve ölçücülüğün yaygınlaşmasının, siyasal homojenleşmenin pedagojik düzeydeki yansımalarından biri olarak okunmasına imkân tanımaktadır. Uluslararasılaşma bu bağlamda, eğitimin ideolojik işlevinin daha dolaylı, teknik ve evrensel bir dil içinde yeniden örgütleyen bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Eğitimin uluslararasılaşması, tüm eğitim düzeylerinde eşit ve homojen bir dönüşüm yaratmamaktadır. Özellikle zorunlu temel eğitim alanında, birçok ülkede eğitimin hâlen büyük ölçüde devletin denetiminde, kamusal bir hizmet olarak sunulduğu görülmektedir. Neoliberal reformlara ve ulus-üstü politika baskılarına rağmen, zorunlu temel eğitimin birçok ülkede devlet tarafından düzenlenen kamusal bir alan olarak korunması, ulus-devletin eğitim alanındaki kurucu rolünün tümüyle ortadan kalkmadığını göstermektedir (Yilmaki ve Wilmers, 2021). Mevcut olgu eğitimin kamusal niteliğinin küresel dönemde bütünüyle ortadan kalktığı yönündeki genellemeleri problemli hale getirmektedir. Buna karşılık, meslekleşmenin ve uzmanlaşmanın belirginleştiği lisansüstü eğitim düzeyinde farklı bir dinamik ortaya çıkmaktadır. Küresel kapitalizmin ulusal biçimler üzerinden ürettiği eşitsiz gelişme (Wood, 1999), eğitim alanında özellikle lisansüstü düzeyde somutlaşmaktadır. Lisansüstü programlar, uluslararası öğrenci hareketliliğinin yoğunlaştığı ve eğitim ile iş gücü piyasaları arasındaki ilişkinin en doğrudan biçimde kurulduğu alanlardan biri haline gelmektedir. Uluslararası öğrenci akışları, bu bağlamda yüksek nitelikli iş gücü dolaşımı ve küresel rekabet dinamikleriyle de yakından ilişkilidir. Bu süreçte merkez ülkeler, ileri düzey eğitim yoluyla nitelikli insan sermayesini çekme konusunda belirgin bir avantaja sahip olmakta; çevre ve yarı-çevre ülkeler ise yetiştirdikleri insan kaynağını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Marginson, 2016). Eğitim bu düzeyde, kamusal bir hak alanından, bireysel yatırım ve küresel dolaşım aracı olarak yeniden çerçevelenmekte; rekabet, hareketlilik ve istihdam edilebilirlik söylemleri normalleştirilmektedir. Böylece eğitimin uluslararasılaşmasının ideolojik görünmezliği daha da belirgin hale gelmektedir. Zorunlu eğitim düzeyinde kamusal sorumluluk ve eşitlik söylemleri görece korunurken, lisansüstü eğitimde piyasa temelli rekabet mantığı olağanlaştırılmaktadır. Eğitim sistemleri içinde kamusal süreklilik ile piyasa odaklı dönüşüm yan yana var olmaktadır. Ancak bu ayrım, çoğu zaman bütüncül bir siyasal tartışmanın konusu haline gelmemekte; eğitimin farklı düzeylerinde işleyen ideolojik yönelimler, teknik ve yönetsel zorunluluklar olarak sunulmaktadır. Sonuç olarak uluslararasılaşma, eğitimin ideolojik işleyişini ortadan kaldırmadan, onu daha az fark edilir ve daha geniş ölçekli biçimler altında yeniden üretmektedir.

2. Tartışma

Eğitim, neoliberal küresel dönemde de ideolojik işlevini sürdürmekte; ancak bu işleyiş daha dolaylı, teknik ve görünmez biçimler altında gerçekleşmektedir. Bu sonuç, küreselleşme ve eğitim literatüründe yaygın olarak dile getirilen eğitimin ideolojiden arındığı yönündeki değerlendirmelerle önemli bir ayrışmayı ortaya koymaktadır. Literatürde sıklıkla vurgulanan teknikleşme, yönetsel rasyonalite ve performans odaklı dönüşümler (Ball, 2012; Rizvi ve Lingard, 2010; Sellar ve Lingard, 2014), bu çalışmanın bulguları doğrultusunda ideolojinin yokluğu olarak kavramsallaştırılmadan, ideolojik işleyişin biçim değiştirmesi olarak okunmalıdır. Sahlberg (2021) de benzer bir doğrultuda, eğitim sistemlerinin giderek veriye dayalı yönetilmesinin eğitimin özündeki eşitlik ve çocuk merkezli yaklaşımı zayıflatabileceğine dikkat çekmektedir.

Ulusal ideolojik çerçeveler, modern eğitim sistemlerinde çoğu zaman sorgulanan siyasal tercihler olarak değerlendirilmemekte, pedagojik olarak gerekli ve kendiliğinden görünen düzenlemeler biçiminde sunulmakta, bu da eğitimi ulusal ve siyasal olanın gündelik hayatta yeniden üretildiği başlıca alanlardan biri haline getirmektedir (Tröhler, 2020). Giriş bölümünde tartışıldığı üzere modern ulus-devlet bağlamında eğitim, yurttaşlık bilincinin, siyasal aidiyetin ve toplumsal bütünleşmenin üretildiği merkezi bir ideolojik alan olarak işlev görmüştür. Tartışma açısından önemli olan nokta, bu işlevin küresel dönemde sona erip ermediğini tartışmadan işlevin hangi rasyonalite etrafında yeniden kurulduğudur. Bulgular, eğitimin ulusal kimlik ve yurttaşlık temelli bütünleştirici rolünün zayıflamakla birlikte ortadan kalkmadığını; bu rolün piyasa uyumu, istihdam edilebilirlik ve bireysel performans gibi ölçütler etrafında yeniden tanımlandığını göstermektedir.

Bu dönüşüm, eğitimin kamusal niteliğine ilişkin tartışmaları da yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Bazı çalışmalar, piyasa mantığının eğitime nüfuz etmesini kamusal eğitimin gerilemesi olarak yorumlamaktadır (Apple, 2004; Ball, 2012). Ancak bu çalışma, kamusal olanın tamamen ortadan kalkmadığını, kamusal eğitimin siyasal içeriğinin daraldığını ortaya koymaktadır. Eğitim kamusal bir kurum olarak varlığını sürdürmekte, ancak kamusal yarar artık yurttaşlık ve kolektif sorumluluk üzerinden yapılmamakta, bireysel yeterlilik ve rekabetçilik söylemleri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, kamusal eğitimin çöküşü tezlerinden ayrışmakta; kamusal eğitimin dönüşümüne işaret eden yaklaşımlarla kesişmektedir.

Eğitimin ideolojik işlevindeki bu yeniden yapılanma, ideolojinin görünürlüğü meselesini de gündeme getirmektedir. Neoliberal eğitim politikalarının çoğunlukla teknik bir dil aracılığıyla sunulması, ideolojik tercihlerin siyasal tartışma alanının dışına itilmesine yol açmaktadır. Bu durum, Brown'ın (2015) neoliberal rasyonaliteye ilişkin çözümlemeleriyle uyumlu biçimde, siyasal olanın teknikleştirilmesi sürecine işaret etmektedir. Bu bağlamda ideoloji, açık normatif söylemlerden ayrılarak yönetsel tasarımlarının, ölçme-değerlendirme uygulamalarının ve performans göstergelerinin içine yerleşmektedir. Dolayısıyla eğitimin ideolojik niteliği ortadan kalkmamakta; tam tersine daha az fark edilir biçimlerde yeniden üretilmektedir. Yeni ideolojik yapı, dijital ölçme araçları, veri temelli teknik ve yönetsel rasyonalite pratikleri ve yapay zekâ destekli algoritmik değerlendirme sistemleri aracılığıyla kurumsal bir süreklilik kazanmakta; ideolojik tercihler teknik altyapılar içine yerleşerek daha da görünmez hale gelmektedir.

Bulgular, eğitimin ideolojik işlevinin tarihsel sürekliliğini vurgulayan yaklaşımlarla da uyumludur. Kapitalist toplumsal ilişkilerin ideolojiye olan yapısal gereksinimini vurgulayan çalışmalar, ideolojinin toplumsal düzenin yeniden üretiminin kalıcı bir unsuru olduğunu ileri sürmektedir (Akbulut, 2013, 2014; Wood, 2003). Ancak bu çalışma, söz konusu yaklaşımları doğrudan yeniden üretmekten yerine, eğitimi bu sürekliliğin özgül bir kurumsal alanı olarak ele almaktadır. Eğitim, bu bağlamda, kapitalist toplumsal ilişkilerin ulusal ve küresel ölçeklerde yeniden üretildiği başlıca ideolojik mekânlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın bulguları, küreselleşme sürecinde eğitimin ideolojik işlevinin zayıflamadığına, siyasal alanın ulus-üstü ölçekte belirli rasyonaliteler doğrultusunda homojenleştiği bir bağlamda yeniden yapılandırıldığına işaret etmektedir. Bu bağlamda eğitim alanında gözlenen ulus-üstü benzeşme, siyasal homojenleşmenin daha önce işaret edilen yapısal mantığıyla birlikte düşünüldüğünde, ideolojik tercihlerinin teknik zorunluluklar içinde nasıl doğallaştırıldığını göstermektedir. Bu benzeşme, Wood'un (2003) vurguladığı gibi, ulus-devletin geri çekilmesi yoluyla gerçekleşmemekte, devletlerin küresel rekabet mantığına uyum sağlamak üzere kendi eğitim sistemlerini yeniden düzenlemeleri aracılığıyla hayat bulmaktadır. Bu süreçte devlet, eğitimin kamusal sağlayıcısı olmaya devam ederken, eğitimin amaçları giderek istihdam edilebilirlik, sürekli gelişim, performans ve insan sermayesi gibi teknik hedefler üzerinden tanımlanmaktadır. Bu çerçevede ideoloji, bireylerin eğitim alanındaki deneyimleri ve sorumluluk uygulamaları aracılığıyla kurulan bir özdeşleşme süreci olarak işlemekte; teknikleşme ve standartlaşma eğitimin ideolojik içeriğinin pedagojik ve yönetsel uygulamalar içine yerleşerek daha az görünür hale gelmesine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla eğitim alanında gözlenen ulus-üstü benzeşme, siyasal tercihlerin sona ermediğini, bu tercihlerin ölçülebilirlik ve yönetsel zorunluluk dili içinde doğallaştırıldığını göstermektedir.

Ulus-üstü siyasal homojenleşme tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzları ve kültürel anlatılar aracılığıyla da pekiştirilmektedir. Küresel kültürün yayılımı, bireyleri belirli tüketim kalıpları ve kimlik anlatıları etrafında benzeştirirken, eğitim alanında bu süreç çok kültürlülük ve kapsayıcı eğitim söylemleri üzerinden kurumsallaşmaktadır. Bu söylemler, normatif olarak eşitlik ve katılım hedeflerini içermekle birlikte, farklılıkları çoğu zaman tarihsel ve siyasal bağlamlarından soyutlayarak, evrensel bir uyum ve teknik ve yönetsel rasyonalite meselesi olarak yeniden çerçevelemektedir. Böylece kültürel farklılıklar, siyasal eşitsizliklerin tartışıldığı bir alan olmanın yanında pedagojik uyum ve bireysel yeterlilik sorunları olarak ele alınmakta; küresel eğitim kültürü, kapsayıcılık dili aracılığıyla daha az çatışmalı ve daha teknik bir biçimde yeniden üretilmektedir.

Güncel literatürde küresel aktörlerin eğitim üzerindeki etkisi çoğunlukla yönetsel rasyonalite, politika

transferi ve karşılaştırmalı değerlendirme sistemleri üzerinden tartışılmaktadır (Sellar ve Lingard, 2014; Verger vd., 2012). Bu çalışmalar, küresel düzeyde ortak normlar ve standartlar üretildiğini ortaya koymakla birlikte, eğitimin ideolojik işlevini çoğu zaman ikincil bir mesele olarak ele almaktadır. Bu çalışma ise söz konusu literatürü tamamlayarak, küresel yönetsel rasyonalite süreçlerinin ideolojik sonuçlarını eğitimin iç işleyişi üzerinden görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede tartışmanın ortaya koyduğu temel katkı, eğitimin ideolojik işlevinin ne yalnızca modern ulus-devlete özgü bir olgu ne de küresel dönemde ortadan kalkmış bir unsur olduğunun gösterilmesidir. Eğitim, farklı tarihsel bağlamlarda farklı ideolojik rasyonaliteler etrafında yeniden yapılandırılmakta, ancak toplumsal düzenin yeniden üretimindeki merkezi konumunu korumaktadır. Bu dönüşüm pedagojik düzeyde çeşitli gerilimler ve direnç biçimleri üretmesine rağmen, kurumsal ve yönetsel düzeyde baskın rasyonalite olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bulgu, küreselleşme ve eğitim literatüründe ideolojiyi dışlayan ya da ikincilleştiren yaklaşımların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

3. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, eğitimin ideolojik işlevinin neoliberal küreselleşme sürecinde ortadan kalktığı yönündeki yaygın varsayımları sorgulayarak, söz konusu işlevin tarihsel süreklilik içinde değişen rasyonaliteler etrafında biçim değiştirerek yeniden yapılandırıldığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Modern ulus-devlet bağlamında eğitim, yurttaşlık bilincinin, siyasal aidiyetin ve toplumsal bütünleşmenin üretildiği merkezi bir ideolojik alan olarak işlev görmüştür. Çalışmanın bulguları, bu işlevin küresel dönemde sona ermediğini; piyasa mantığı ve yönetsel rasyonalite ilkeleri doğrultusunda daha teknik, dolaylı ve görünmez biçimler altında yeniden kurulduğunu göstermektedir.

Çalışmada, küreselleşme ve eğitim literatüründe baskın olan teknikleşme, yönetim ve performans odaklı yaklaşımların ideoloji boyutunu büyük ölçüde ikincil düzeyde ele aldığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımlar, eğitim politikalarındaki dönüşümü betimlemekte başarılı olmakla birlikte, eğitimin toplumsal, siyasal ve ekonomik düzenin yeniden üretimindeki rolünü yeterince problematize etmemektedir. Bu çalışma ise eğitimi, yalnızca politika transferlerinin veya ölçme-değerlendirme uygulamalarının nesnesi olarak değil, ideolojik rasyonalitelerin kurumsallaştığı tarihsel bir alan olarak ele alarak literatüre farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Çalışmanın temel katkılarından biri, eğitimin ideolojik işlevini modern ulus-devlete özgü bir anomali ya da küresel dönemde ortadan kalkmış bir unsur olarak değerlendirmeden, kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimiyle bağlantılı süreklilik gösteren bir olgu olarak kavramsallaştırmasıdır. Bu çerçevede ideoloji, açık siyasal söylemlerle sınırlandırılmadan, eğitim politikalarının teknik dili, performans ölçütleri ve yönetim mekanizmaları aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Eğitim, dolayısıyla yurttaşlık merkezli ideolojik yapılanmadan piyasa uyumu ve bireysel yeterlilikler etrafında şekillenen yeni bir ideolojik çerçeveye doğru evrilmektedir.

Sonuç olarak çalışma, küresel dönemde eğitimin ideolojik niteliğine ilişkin tartışmalara, süreklilik ve dönüşümü birlikte ele alan kuramsal bir okuma sunmaktadır. Eğitim politikalarının tarafsız, teknik ve ideolojiden bağımsız düzenlemeler olarak ele alınmasının analitik açıdan yetersiz olduğu; eğitimin küresel dönemde de toplumsal düzenin üretiminde merkezi bir rol oynamaya devam ettiği ileri sürülmektedir. Bu yaklaşım, küreselleşme ve eğitim literatüründe ideolojiyi dışlayan ya da ikincilleştiren analizlerin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Nihayetinde, neoliberal küreselleşme koşullarında eğitimin geçirdiği bu dönüşüm, ideolojinin teknik bir platform rasyonalitesi içinde sessizce yeniden örgütlenmesidir. Bu süreçte eğitim, Srnicek'in (2017) işaret ettiği platformlaşma dinamikleriyle uyumlu biçimde, veriyi hammaddeye, pedagojik tercihleri ise algoritmik zorunluluklara dönüştürerek toplumsal düzenin yeniden üretimindeki merkezi ve görünmez rolünü tahkim etmektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, gelecekte yapılacak araştırmalar açısından bazı analitik açılımlar sunmaktadır. Öncelikle, eğitim politikalarının teknikleşmesi ve yönetim dili içinde sunulan düzenlemelerin, ideolojik içerikleri hangi mekanizmalar aracılığıyla görünmezleştirdiğini ampirik düzeyde inceleyen çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle ölçme-değerlendirme uygulamaları, performans göstergeleri ve dijital izleme araçlarının pedagojik pratiklerde nasıl deneyimlendiğini ele alan nitel araştırmalar, ideolojik görünmezliğin somut işleyişini daha ayrıntılı biçimde ortaya koyabilir. Bununla birlikte, eğitimin farklı düzeylerinde (zorunlu temel eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim) işleyen ideolojik rasyonalitelerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, küresel dönemde eğitimin çok katmanlı ideolojik yapısını anlamak açısından önem taşımaktadır. Bu tür çalışmalar, ulus-üstü yönetim mekanizmalarının eğitim sistemleri üzerindeki etkilerini gündelik pedagojik pratikler ve özne deneyimleri üzerinden ele alarak literatürdeki mevcut tartışmaları derinleştirebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı (Author Contributions)

Bu çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Çıkar Çatışması (Conflict of Interest)

Bu araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı (Ethics Approval)

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalar kapsamındadır.

Finansal Destek (Funding)

Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Kaynakça

- Akbulut, Ö. Ö. (2007). *Küreselleşme ulus-devlet ve kamu yönetimi*, TODAİE Yayını, Ankara.
- Akbulut, Ö.Ö. (2013). Küresel kapitalizm ve devlet, *Toplum ve Hekim Dergisi*, (28) 3, 165-171.
- Akbulut, Ö.Ö. (2014). Kapitalizm ve uluslaşma, *Amme İdaresi Dergisi*, (47)3, 19-42.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*, (A. Tümertekin, Çev.), İthaki Yayınları.
- Antunes, F. (2006). Globalisation and europeification of education policies: Routes, processes and metamorphoses. *European Educational Research Journal*, 5(1), 38-55. <https://doi.org/10.2304/eej.2006.5.1.38>.
- Apple, M. W. (2004). *Ideology and curriculum* (3rd ed.). Routledge.
- Ball, S. J. (2012). *Global education inc.: New policy networks and the neo-liberal imaginary*. Routledge.
- Bell, L., & Stevenson, H. (2006). *Education policy: Process, themes and impact*. Routledge.
- Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books.
- Dağ, S. (2010). *Küresel dönemde uluslaşma-eğitim ilişkisinin ideolojik konumu ve Türkiye'ye yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, TODAİE.
- Dağ, S. (2025). Okul yönetiminde yapay zekâ ve uygulama alanları, T. Atmaca ve S. Dağ (Ed.), *Eğitimde yapay zekâ ve uygulama alanları* içinde (ss. 16-35) Vizetek Yayınları.
- Durkheim, É. (1977). *Education and sociology*. Free Press.
- Franch, S. (2020). Global citizenship education: A new 'moral pedagogy' for the 21st century? *European Educational Research Journal*, 19(6), 506-524. <https://doi.org/10.1177/1474904120929103>
- Gellner, E. (1999). *Milliyetçiliğe bakmak*. (S. Coşar ve S. Özertürk-Nalan, Çev.). İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1992). *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Holloway, J. (1994) Global capital and the national state, *Capital and Class*, Spring, (52): 23-49.
- Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign. <https://curriculumredesign.org/wp-content/uploads/AI-in-Education-Promises-and-Implications.pdf>.
- Laursen, P. F. (2006). Ideological power in education. *European Educational Research Journal*, 5(3-4), 276-284. <https://doi.org/10.2304/eej.2006.5.3.276>.
- Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. Pearson Education.
- Marginson, S. (2016). The worldwide trend to high participation higher education: Dynamics of social stratification in inclusive systems. *Higher Education*, 72(4), 413-434.

- Olssen, M., & Peters, M. A. (2005). Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: From the free market to knowledge capitalism. *Journal of Education Policy*, 20(3), 313-345. <https://doi.org/10.1080/02680930500108718>.
- Panda, R. (2024). Artificial intelligence in educational systems: From early computational tools to contemporary AI-enhanced learning environments. *International Journal of Research Publication and Reviews*, 8(5), 3756-3760. <https://doi.org/10.55248/gengpi.5.0824.2213>.
- Rizvi, F., & Lingard, B. (2010). *Globalizing education policy*. Routledge.
- Sahlberg, P. (2021). *Finnish lessons 3.0: What can the world learn from educational change in Finland?* Teachers College Press.
- Sellar, S., & Lingard, B. (2014). The OECD and global governance in education. *Journal of Education Policy*, 29(6), 710-725. <https://doi.org/10.1080/02680939.2013.850717>.
- Smith, A. D. (2002). *Küresel çağda milletler ve milliyetçilik*. (D. Kömürcü, Çev.), Everest Yayınları.
- Srnicek, N. (2017). *Platform capitalism*. Polity Press.
- Tröhler, D. (2020). Nation-state, education and the fabrication of national-minded citizens (Introduction). *Croatian Journal of Education*, 22 (2), 11-27, <https://doi.org/10.15516/cje.v22i0.4129>.
- Verger, A., Novelli, M., & Altinyelken, H. K. (2012). *Global education policy and international development: New agendas, issues and policies*. Bloomsbury.
- Wallerstein, I. (2003). *Liberalizmden sonra*, (E. Öz, Çev.). Metis Yayınları.
- Wood, E. M. (1996), Modernity, postmodernity or capitalism, *Monthly Review*, 48 (3), 21-39.
- Wood, E. M. (1999) Unhappy families: Global capitalism in a world of nation- states, *Monthly Review*, 51(3): 1-13.
- Wood, E. M. (2003). *Empire of capital*. Verso.
- Yilmaki, R. M., & Wilmers, A. (2021). Historical perspectives and contemporary challenges to education (Bildung) and citizenry in the modern nation state: Comparative perspectives on Germany and the USA. *European Educational Research Journal*, 20(3), 257-277. <https://doi.org/10.1177/14749041211004659>.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study aims to discuss whether the ideological function assumed by education within the context of the modern nation-state has disappeared in the process of neoliberal globalisation. It is widely argued in the literature that, with globalisation, the political and ideological nature of education has weakened and been replaced by technical and managerial rationality. However, this study approaches this transformation not as the disappearance of ideology, but as the reorganisation of ideological functioning within a historical continuity. In the modern era, education has functioned as a central ideological sphere in terms of ensuring social integration, fostering a sense of citizenship, and reproducing political legitimacy. In the process of neoliberal globalisation, however, education policies have been restructured around concepts such as performance, accountability, measurability and human capital. In this context, the study argues that the ideological function has not disappeared; rather, it continues in more indirect and invisible forms through technical and managerial tools.

Method

The research constitutes a theoretical and critical conceptual analysis not based on a quantitative or empirical dataset. The theoretical framework of the study is grounded in the combined consideration of Althusser's approach to ideological apparatuses and Wood and Akbulut's analyses of the capitalist state and nation-building. In addition, neoliberal education policies, governance and globalisation literature have also been incorporated into the analysis. In this context, education has been assessed not merely as a pedagogical field, but as an ideological mechanism through which social order is reproduced. During the analysis, contemporary

educational tools such as assessment systems, performance indicators, digitalisation, algorithmic management and international evaluation mechanisms have been examined as new forms of ideological operation. Thus, the study goes beyond a descriptive literature review to offer a critical theoretical analysis.

Findings

The study's findings indicate that education has not lost its ideological function in the neoliberal era; rather, this function continues by taking on new forms. Ideology has become invisible, no longer through overt political discourses but via technical tools such as performance measurements, standardised tests, and discourses on quality and efficiency. This situation is explained by the concept of 'ideological invisibility'. Technological rationality and data-driven management approaches technicise decision-making processes in education, presenting ideological choices as objective and inevitable processes. Furthermore, education positions individuals not so much as social agents but as "human capital" actors managing their own performance. Through international assessment systems, education policies are becoming standardised on a global scale, giving rise to a transnational ideological homogenisation. At the same time, the public nature of education has not entirely disappeared; however, the concept of the public good is being redefined along the axes of competition and employability.

Discussion

The findings challenge the widely held view in the literature that "ideology is weakening in education". The study demonstrates that the ideological function of education has not disappeared; rather, it is being reproduced in more indirect and complex forms. Within the context of neoliberal rationality, the technicisation of the political leads to the naturalisation of ideological preferences through concepts such as performance, quality and efficiency. In this process, education continues to exist as a public institution; however, the content of publicness is shifting towards individual success and market alignment. Furthermore, it is emphasised that the nation-state's role in the field of education has not disappeared; rather, it has been restructured within the conditions of global competition. This situation reveals that ideology is reproduced by being transferred from the national to the global level.

Conclusions and Recommendations

The study demonstrates that education has not lost its ideological function within the neoliberal globalisation process; rather, this function is reproduced in technical, managerial and invisible forms. Education continues to play a central role in the reproduction of social order; ideology, meanwhile, is concealed within performance mechanisms, assessment systems and digital tools. In this context, neoliberal education policies are producing a new ideological framework that transforms the individual into a market-oriented subject.

For future research, there is a need for empirical studies examining how ideological invisibility operates through assessment systems and digital platforms. Furthermore, comparative analyses of ideological processes operating at different levels of education should be conducted, and qualitative research based on teacher and student experiences should be increased. In addition, it is recommended that the ideological impacts of transnational education policies be critically assessed and that the ideological dimensions of artificial intelligence-based education systems be examined.